

Dninarica Liza.

Spisal Vladimir Levstik.

imavec je bil in megla, težka, rosna jutranja megla se je krčila nad pljuskajočim blatom poljske ceste. Tuintam se je prerinil solnčni žarek, pogledal se v rjavi mlaki, zgrozil se in se umaknil. Bilo je, kakor da nikdar ne bo premagala luč tega morečega razpoloženja, ki se je zvijalo nad poljem liki demon, ki si z lastnimi zobmi in kremplji mesari po životu.

Tisti čas se je vračala dninarica Liza iz mesta, ki je jedva še slišno šumelo v daljavi za njo. Dolgo pot je imela pred seboj in ni vedela, če pride do popoldanske malice domov. Blato je brizgalo pod nje težkimi, kmetskimi koraki in ji škropilo debele, zeleno in vijoličasto pisane nogavice, škropilo ji trda, visoko podvezana praznična krila in ji pokrivalo čevlje do gležnjev z rjavim, redkim, curljajočim testom.

Na roki je nosila starodavno košaro; dve žemlji sta se trkljali po nji in med žemljama je rožljajal molek, počez pa je ležala rutica. Ničesar si ni bila kupila Liza od vseh tistih lepih reči, ki jih je videla v mestu, nakopičene po visokih izložbah za bogataše. Uboga se je vračala, kakor je prišla uboga, in vendar je bilo veselo njeno srce.

Radost ji je sijala na rjavem in zagorelem licu, radost iz slednje gubice, radost iz trdih trpiških oči, v katerih sivo sredo so bila leta nakopičila vse polno sledov vsakdanjih, težkih, topo prenašanih in vendar ne objokovanih muk.

Njene misli so hodile danes nenavajena, visoka in solnčna pota pod zlatimi oblaki zasanjane bodočnosti; prepevale so praznične pesmi, objemale se z zvezdnimi pogledi in držale druga drugo za angelske roke.

Mislila je brez prestanka le na tisto eno: njen sin je bil včeraj zapisan v latinsko šolo in zdaj bo študiral, in enkrat bo gospod! Njen Nejče, njen zaničevani, brez blagoslova spočeti, brez skrbnega očeta v trpljenju odgojeni, njeno gorje in njena sreča v bodočnosti...

Danes se je godilo tisto, česar si ni mogla misliti svoje žive dni: z blaženim smehljajem je mislila nazaj, na svojo davno, prej

bogve kolikrat prokleta ljubezen, na minuto pijane sreče, na mesece strahu, na neko strašno, strašno noč in na leta in leta zdaj vdanega, zdaj bogokletno upornega, trmastega trpljenja.

— — — — —

Odkar so pomnili ljudje njeno rodbino, ni štela bogatašev med seboj. Zgolj reveže, zaničevance in siromake. Krepki so bili fantje, a so se izmučili v krutem delu in sključeni in brezčutni so po letih trudapolnega moštva in bedne starosti dosegli svoj grob. In lepa so bila dekleta, a so pogrdela v težki borbi za kruh in so končavala življenje sključena in revna ob tujih ognjiščih; in ko so imela že razorana lica in sive lase, bi se bila vsaka izmed njih prestrašila neverjetne misli, da je tudi ona nekdanj cvetla, kakor cvete zdaj srečna mladina okrog nje.

Ko je bilo Lizi dvanajst let in je njen oče že spal pod trdo grudo in pod kletvami strica grobokopa, ki se je silno jezil, ko mu je moral sekati jamo o Božiču v zamrzlo zemljo na pokopališču, mati pa je služila za varuško pri županu, takrat je marsikateri fant ponavljal sam pri sebi, da ni lepšega dekleta, nego je Liza. A gorje ji, kadar jo je kdo pohvalil naglas! Kako gnusno se je izsipala na njeno glavo osvetljiva zavist bogatih deklet, ki niso imele las iz solnca, oči iz samih migljajočih iskric, okroglih rok princese, prožnih prsi in vitkih ledij in tiste plavne, ponosne hoje, ki jo je brez lastne krivde imela Liza!

Njen brat Luka je delal tiste čase v zagorskem rudniku; pozneje enkrat ga je zasulo, in ko so ga izkopali, ga je bila samo še grda kepa, kri, kosti, meso in cunje obleke.

Liza pa je služila na grajski pristavi za deklo. Fantje so ji bili neprestano za petami, toda ona ni verjela njih sladkim besedam, niti pesmicam na belih listkih, prilepljenih na medene srečke, kakršne so ji prinašali v dar.

„Le beži in pojdi k bogatim!“ je rekla marsikateremu ter mu v smehu pokazala svoje krepke, snežne zobe. „Denarja nimam, a pameti — preveč za tebe!“ In zgodilo se je včas, da je kak vsiljivec, ki se ni zadovoljil z besedami, nepričakovano izkusil moč njenih rok.

Prišel pa je oskrbnikov sin, ki je odslužil prostovoljsko leto pri vojaki, visok fant vitke postave, s črnimi, po gosposko zavihanimi brčicami in kaj lepega in nežnega lica. Že prvi dan je obviselo njegovo oko z radostjo na brhki Lizi, ko je prinesla mimo njega golido iz hleva in kdove zakaj povabila oči.

Tisti dan je začutila, da se je namesto krepke, vesele svobode naselila v njenih prsih prebridka in presladka bolečina. Nenadoma ji je vstala zavest, čemu ima to svojo lepoto, svoje prožne, polne ude, svoje rdeče ustnice in svoj smeh, ki je zvenel bolj od zvončka pred oltarjem. Začutila je, da ima vse to zanj: darilo, položeno ji od rojenice v zibelko, da ga zvesto čuva in razveseli ž njim tistega, edinega, ki ji je poslan. — A potem? — Ne, raje nikdar ne!

Prišle so noči brez spanja, polne vročih misli nanj, prišlo je hrepenenje brez mej in brez imena, prišli so tisti blaženi, tisti strašni trenotki, ko si je z obema rokama tiščala ušesa, da ne bi sladki zvok njegovih besed prizvonil do njene duše in razorožil nje obupnih, upornih sklepov.

In vendar . . . Nekega večera po košnji na travniku sredi dišečih kupov sena, ko je opojni vonj pokošenega cvetja družil svojo uspavno silo z njegovimi prošnjami . . . Pahnila ga je od sebe in zakričala; toda on je zbesnel in ona, kakor hitro je začutila njegovo silo, se je zavedela, da se je branila samo zato, da jo nocoj tem gotoveje zaslužji . . .

V pijanosti jima je preteklo poletje. Potem se je lepi Karel odpeljal na Dunaj ali kdove kam, in nobenega glasu ni bilo več o njem.

Takrat ji je v samoti, med solzami in med divjim plačem razsrjene, a v svoji jezi onemogle živali postalo jasno, kaj je bilo vse to in kaj je prineslo.

Z grozo je dvomila o svoji gotovosti; naposled pa, ko je stala bodočnost strašna in jasna pred njo, je padla pred oskrbnikom na kolena, dvignila sklenjene roke in mu izpovedala, kako in kaj. Toda oskrbnik se je grdo zarežal, pljunil, otrešel smodko, dejal ji, da je lažnivka, in šel svojo pot.

Prišlo je, kar pride po navadi: podle šale fantov, škodoželjno hihitanje ženskih, radovedni pogledi in nesramne besede, klicane ji za hrbtom, izza plotov in skozi okna v povešeni, osramočeni obraz.

Pod težo tega vsega neznosnega bremena je storila v svoji duši brez premišljanja srdit sklep, da stori tisto, tako in tako, pa naj že bo potem, kar hoče . . .

Majeva noč je ždela na zemlji sredi brezzvezdnega plašča, vseširokom razprostrtega. Vrbe ob potoku so se zibale in šepetale in plašno se je gledal ozki krajec v tolmunu. Takrat je ležala Liza na travi v najsvetejši muki življenja. In grizla si je ustnice, da ne bi zakričala, in si je davila srce, da ne bi se oglasilo. Nato pa je vstala

in dvignila svojega črvička ter stopila proti vodi, da stori tisto nemogoče.

A planili so brzi koraki, dve roki sta jo prijeli čez pas, sami bolj trepetajoči od njenih . . .

„Kaj počenjaš, ženska božja? Ali te ni strah umora? Jezus, Jezus!“

Stari župnik je bil prišel mimo, vračajoč se od tovariša v sosednji vasi. Ubrnil ji je bil njen čin in je stal pred njo ter jo gledal s prestrašenimi očmi.

Tisti hip je prišlo Lizi tako, da se je zrušila pred njim na zemljo in zajokala tako žalostno, kakor še nihče nikoli.

Župnik pa se je sklonil do nje. Pogladi ji je ubogo glavo in glas mu je drhtel, ko je pričel govoriti; čimdalje bolj dobre in usmiljene so bile njegove besede in slajše od mane so ji rosile v dušo, ko ji je pravil o blagoslovu trpljenja in o zapuščenih in izgnani Hagari, ki ni nehala ljubiti svojega sina Izmaela, ko sta poginjala v puščavi.

In ko je šel od nje, je s prostim in blaženim srcem vzela dete v naročje in ga nesla domov. In kakor izgnana in zapuščena Hagara je sklenila premagati življenje zaradi svojega otroka.

Tisti blede organist z golobje dobrimi očmi, ki zdaj že davno spi pod rušo, in njegova žena sta kumovala, ko so krstili dečka za Andrejčka, za Nejčka. Zapustila je službo pri oskrbniku in ni ga poskušala primorati, da bi preživil svojega vnuka. Kaj bi ji pomagalo, ko bi se tožarila? Tisti gospodje pri sodišču bi se režali, otresali bi smodke, po nemško bi govorili z oskrbnikom, pa bi jo ogoljufali za vse.

Lahko je povedati, kaj je sledilo od tistega do današnjega dne: samo trpljenje in sami upi in sama zlata tolažba sanj.

Nejče je bil priden in nadarjen; župnik in učitelj sta dejala, da ima bistro glavico in da bi ga bilo škoda za pastirja. Pa sta mu izprosila v mestu pri drugih gospodih nekaj podpore; tudi mati sama si je nahranila nekaj malega, ko je delala dvanajst let liki črna živina in si je pritrgovala trudna in gladna od svojih ust.

In zdaj je mislila brez prestanka le na tisto eno: njen sin je bil včeraj zapisan v latinsko šolo in zdaj bo študiral, in enkrat bo gospod! Njen Nejče, njen zaničevani, brez blagoslova spočeti, brez skrbnega očeta v trpljenju odgojeni, njeno gorje in njena sreča v bodočnosti . . .

Njene misli so hodile nenavajena, visoka in solnčna pota pod zlatimi oblaki; prepevale so praznične pesmi, objemale se z zvezdnimi pogledi in držale druga drugo za angelske roke . . .

Ko je krenila potna in onemogla mimo domačega pokopališča, je bilo solnce že davno prodrlo meglo; sredi sinje vedrine je stalo nad zapadom in igralo po venočem cvetju na grobovih.

Liza je stopila na pokopališče. Tam, pri sredi nekje, je pokopan oskrbnikov Karel. Na Dunaju mu je vzela srce prelepa mestna gospodična, pa mu je postala nezvesta in se je poročila z drugim. In ker je bila toli krasna, da je fant ni mogel pozabiti, se je pripeljal domov, in duh se mu je menda omračil; nič pametnega ni bilo več opraviti ž njim, dokler neko noč ni šel in se ustrelil.

Liza je pomolila na njegovem grobu. In ko bi se ji ne bilo zdelo čudno pred samo seboj, bi mu bila zaklicala doli v črno zemljo: „Hvala ti zanj, ki si mi ga dal!“ Kajti zavedala se je, da je zdaj vse dobro in da so vsi grehi odpušteni.

Umrla je še ravno o pravem času, da se ji ni bilo treba žalostiti, ko je Nejče doštudiral, a ni mogel biti gospod.

In ko je ležala na surovem odru v zatohli sobici pod tujo streho med sojem dveh voščenih ogorkov in med neumornim, monotonim drdranjem molitev, ki so jih opravljale pobožne ženske za njeno dušo, je plavalo nad njo v prečudno blaženem usmevu njenih bledih, ozkih usten še vedno to, kar je bilo luč njenega življenja: spomin na tisto pot po blatni cesti, čez megleno polje, ki je prišel v poslednji uri in jo je rahlo, brez bolečine vzel s seboj v nebeški sinj, v domovino vseh sanj in spominov, — po cestah, iz solnčnih žarkov spletenih, v nikdar vidno carstvo Nikjer . . .

Nejče je sedaj velik gospod. Šteje se — vsaj sam — k voditeljem slovenskega naroda, in dolgo ne bo, da ga izvolijo v državni zbor. Parfumirano ženo ima, ki igra klavir in bere romane, in tako se je pogospodil, da bi ga razžalil in mu storil hudo krivico, kdor bi ga spomnil, da so podvezana krila njegove matere dišala po hlevu.

